

Prispevek Vasilija Melika k politični in upravni zgodovini domžalskega in kamniškega območja ter moje prijateljsko sodelovanje z njim

Miroslav Stiplovšek

Septembra leta 1961 sem se zaposlil na Filozofski fakulteti kot asistent za novejšo zgodovino pri prof. ddr. Metodu Mikužu. Med novimi sodelavci sem najprej obiskal tedanjega doc. dr. Vasilija Melika v sosednjem kabinetu. Pristrčno me je sprejel kot najmlajšega kolega, se pozanimal za moje počutje po končanju vojaškega roka, nato pa me je presenetil s predlogom, da se kot sodelavca tikava. To je bil izraz njegove velike naklonjenosti ter začetek najinega plodnega strokovnega sodelovanja in iskrenega prijateljstva, ki so ga poglobili tudi ponedeljkovi pogovori po Mikuževem seminarju in številna družabna srečanja nekaterih kolegov, večkrat tudi v Domžalah. Vasja, kot smo ga imenovali, je postal s svojimi znanstvenimi, pedagoškimi in značajskimi odlikami moj nepogrešljivi kolega in prijatelj, s katerim sem sodeloval pri številnih strokovnih dejavnostih, posebej pa je vplival tudi na moje raziskovanje krajeвне zgodovine domžalskega območja.

Melik je spremljal začetke mojega raziskovalnega dela zlasti z nasveti pri doktorski disertaciji, v kateri sem glede gospodarske in socialne problematike posegel tudi v obdobje od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. To pa je Melik tedaj podrobno preučeval ob nastajanju dela Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, pri katerem je bil soavtor prof. dr. Ferdo Gestrin.¹ Melik je bil leta 1965 tudi član komisije za oceno in zagovor moje doktorske disertacije. Poudarim naj, da sem občudoval njegovo veliko poznavanje številnih problemov zunaj obdobja njegovih fakultetnih predavanj, tudi za čas prve Jugoslavije. Prijateljsko mi je dal dragocene nasvete tudi pri mojih prvih razpravah. Ob mentorju prof. Mikužu je pomembno vplival na premostitev mojih začetnih raziskovalnih težav.

Intenzivno strokovno sodelovanje z Melikom je povezano tudi z njegovim opravljanjem naloge glavnega in odgovornega urednika Zgodovinskega časopisa v obdobju 1972–2000. Na njegov predlog sem postal član uredništva, posebej z nalogo, da skrbim za objavo ocen del iz novejše zgodovine. V osrednji zgodovinski

¹ Ferdo Gestrin in Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.

reviji sem v tem obdobju objavil nad trideset recenzij, Melik pa mi je dal pobudo tudi za objavo štirih razprav. Glede na to, da je raziskoval parlamentarne volitve tudi v obdobju Kraljevine SHS, je posebej želel, da obdelam volitve v pomembno socialno ustanovo Delavsko zbornico za Slovenijo z vidika vpliva, ki so ga imele v njej politične stranke prek z njimi povezanih strokovnih – sindikalnih organizacij.² Z nasveti glede virov je spremljal moje preučevanje propada evropsko znane slavnikaarske industrije in nastanka številnih velikih podjetij drugih panog na domžalskem območju v obdobju 1918–1941.³

Takšnih Melikovih spodbud in pomoči so bili deležni številni mlajši raziskovalci. Prof. dr. Ignacij Voje je ob Melikovem življenjskem jubileju posebej poudaril, da jim je kot urednik Zgodovinskega časopisa odprl »vrata na stežaj« za objavljanje v njem: »Mnogi zgodovinarji so prav z njegovo pomočjo prebrodili prve krize in s pridobljeno samozavestjo zakorakali v zahtevni svet znanosti.«⁴

Leta 1975 je Melik postal predsednik strokovne komisije za zgodovino področne raziskovalne skupnosti za humanistične in zgodovinske vede ter s to funkcijo prevzel skrb za ustrezno financiranje raziskovalnega dela članov Oddelka za zgodovino in zunanjih sodelavcev. Na podlagi njegovih letnih poročil je Raziskovalna skupnost Slovenije zanje določila finančna sredstva. Melik me je pritegnil k zbiranju podatkov za letna poročila, kajti posamezni raziskovalci so mu jih posredovali nepopolno in jih je bilo treba dopolniti. Po dobrem desetletju sem na njegovo željo dobro vpeljana vodenje okoli tridesetčlanske raziskovalne skupine za področje zgodovine prevzel za poldrugo desetletje v okviru fakultetnega Znanstvenega inštituta.

Ob raziskovanju slovenske in jugoslovanske zgodovine v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno sem se ukvarjal tudi s krajevno zgodovino domžalskega in kamniškega območja. Melik je pokazal pripravljenost, da s svojim velikim poznavanjem splošne problematike slovenske zgodovine od 18. stoletja do sredine 20. stoletja obogati tudi krajevno zgodovino. Urednik Mengeškega zbornika profesor Ivan Vidali me je prosil, naj pridobim za sodelovanje v njem tudi katerega od fakultetnih kolegov. Spomnil sem se, da je Melik objavil razpravo o parlamentarnih volitvah na Jesenicah,⁵ in predlagal sem mu, da takšno problematiko obdela tudi za domžalsko in kamniško območje. Melik je leta 1959 doktoriral z disertacijo Volilni sistemi na Slovenskem 1861–1918, ki jo je v dopolnjeni obliki objavil v

² Miroslav Stiplovšek, Volitve v Delavsko zbornico za Slovenijo leta 1926. V: Zgodovinski časopis (dalje ZČ) 45, 1991, str. 269–290.

³ Miroslav Stiplovšek, Propad slavnikaarske industrije in razvoj novih industrijskih panog na domžalskem območju 1918–1941. V: ZČ 47, 1993, str. 425–437.

⁴ Ignacij Voje, Vasilij Melik – sedemdesetletnik. V: ZČ 45, 1991, str. 5–13.

⁵ Vasilij Melik, Jesenice in parlamentarne volitve 1861–1929. V: Jeklo in ljudje 1, Jesenice 1964, str. 121–192.

monografiji.⁶ Vanjo pa ni mogel vključiti podrobnejših opisov volitev v posameznih volilnih okrajih in mestih. V petih razpravah je tudi v tem pogledu izpopolnil podobo slovenske volilne zgodovine.⁷

Leta 1969 je Melik v Mengeškem zborniku objavil razpravo o parlamentarnih volitvah 1848–1929 na domžalskem in kamniškem območju, s katero je razširil časovni okvir doktorske disertacije.⁸ Najprej je opisal potek prvih modernih parlamentarnih volitev po marčni revoluciji 1848, in sicer volitve v nemško narodno skupščino v Frankfurtu, v začasni deželni zbor Kranjske in v državni zbor na Dunaju. Ugotovil je, da je bila v velikem kamniškem volilnem okraju pri frankfurtskih volitvah izjemno velika kmečka abstinenca, ki je bila posledica nezaupanja kmetov do »gosposke« zaradi njenega nerazumevanja odprave fevdalne odvisnosti in tudi protivolilne agitacije Dunajske Slovenije s programom Zedinjene Slovenije. Glede na to, da naj bi dunajski državni zbor z ustavo uredil tudi vprašanje kmečke odveze, so se skoraj vsi volilni možje udeležili volitev poslancev vanj in izvolili za svojega prvega predstavnika na Dunaju kmečkega posestnika Valentina Štrcina iz Žej.

Melik je podrobno opisal značilnost rednih volitev v deželni zbor po začetku ustavne dobe v šestdesetih letih na območju sodnih okrajev Kamnik in Brdo pri Lukovici, ki sta obsegala ozemlje tedanjih občin Domžale in Kamnik. Ob podatkih o širjenju volilne pravice do uvedbe splošne kurije v deželnem zboru leta 1908 in o volilni udeležbi je ugotovil, da so na vseh volitvah v kamniško-brdskem volilnem okraju zmagali poslanci slovenske stranke nad nemško. V deželnem zboru sta bila od leta 1861 do devetdesetih let najdalj poslanca kamniško-brdskega okraja moravski dekan Janez Toman in brdski notar, graščak in pisatelj Janko Kersnik. Po ločitvi katoliškega in liberalnega političnega tabora so od leta 1895 v splošni in kmečki kuriji zmagovali poslanci Katoliške narodne stranke oziroma Slovenske ljudske stranke, med njimi dr. Janez Evangelist Krek, ki je bil hkrati tudi državnozborski poslanec.

Melik je v sklepnem poglavju pokazal, da je enako dober poznavalec parlamentarnih volitev po nastanku jugoslovanske države, najprej z razpravo o izidu volitev v ustavodajno skupščino.⁹ V Mengeškem zborniku je s podatki o številu glasov za katoliški, liberalni in delavski tabor na štirih parlamentarnih volitvah 1920–1927 ter na volitvah v ljubljansko oblastno skupščino leta 1927 osvetlil te-

⁶ Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1965.

⁷ Branko Marušič, *Akademik Vasilij Melik – osemdesetletnik*. V: Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje. Ljubljana: Založba ZRC, 2001, str. 24.

⁸ Vasilij Melik, *Parlamentarne volitve 1848–1929 na domžalskem in kamniškem območju*. V: Mengeški zbornik, II. del, 1 snopič, 1969, str. 5–18.

⁹ Vasilij Melik, *Izidi volitev v konstituinto 1920*. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 3, 1962, št. 1, str. 3–61.

meljne značilnosti politične podobe kamniškega in brdskega oziroma domžalskega volilnega okraja v prvem desetletju jugoslovanske države. Poudaril je ugotovitev, da je bila tedaj na tem območju daleč najmočnejša Slovenska ljudska stranka, ki je, razen na prvih volitvah leta 1920, celo absolutno zmagala, da je bil liberalni tabor šibek tudi zaradi razcepljenosti in da je imel delavski tabor precej skromne volilne uspehe, z izjemo leta 1920, ko je za komunistično in socialdemokratsko stranko glasovalo 17 odstotkov volivcev.

Podatke o parlamentarnih volitvah na domžalskem in kamniškem območju 1920–1927 je Melik navedel tudi v razpravi o slovenski volilni preteklosti in poudaril: »V tridesetih letih so bile še nove volitve, toda volilni sistem je bil tako nedemokratičen, da jih ne kaže upoštevati.«¹⁰

Po osvetlitvi političnih razmer na domžalskem in kamniškem območju prek parlamentarnih volitev je Melik za občini Domžale in Kamnik, kakršni sta nastali v drugi polovici petdesetih let 20. stoletja z združitvijo sosednjih manjših občin z njima, obdelal v dveh razpravah še upravni razvoj na njunem ozemlju od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne. V tem obdobju se je oblikovalo več oblik statistično-upravnih enot: kraji oziroma naselja, katastrske in politične občine ter politični in sodni okraji. Melik je za obe občini podrobno prikazal ozemeljski razvoj teh enot, najprej za domžalsko območje. Leta 1977 je bilo v Domžalah prvo znanstveno posvetovanje slovenskih zgodovinarjev o krajevni zgodovini, ki sta ga organizirali sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo in Kulturna skupnost Domžale. Na njem so zgodovinarji obravnavali splošno problematiko krajevnega zgodovinopisja, drugi del pa je bil posvečen prikazu značilnosti zgodovinskega razvoja domžalskega območja od najstarejših do najnovejših obdobj. Melik je v uvodnem referatu o oblikovanju upravnih enot v občini Domžale poudaril, da se ob značilnostih, ki veljajo za vso Slovenijo, »kažejo posebnosti po posameznih predelih. Zaradi njih in zaradi korekture splošne slike imajo take lokalne raziskave tudi svoj pomen«.¹¹

Tudi na domžalskem območju so leta 1770 izvedli oštevilčenje hiš za potrebe popisa prebivalstva. Tako so nastali kraji ali naselja v upravno-statističnem pogledu. Število takšnih enot, tudi t. i. konskripcijskih občin, se je na Slovenskem le malo spreminjalo. Toda Melik je za domžalsko območje ugotovil, da se je na njem število naselij z lastno numeracijo povečalo, zlasti v vzhodnem predelu, za okoli 50 odstotkov na 166 naselij, pri čemer je pri nekaterih prišlo tudi do spremembe

¹⁰ Vasilij Melik, Nekaj iz slovenske volilne preteklosti. V: Stiplovškov zbornik – Historia 10, znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (ur. Dušan Nečak). Ljubljana: Oddelek za zgodovino, 2005, str. 321–323.

¹¹ Vasilij Melik, O upravnem razvoju na domžalskem območju od začetka 19. stoletja do leta 1941. V: Zbornik občine Domžale. Domžale: Kulturna skupnost, 1979, str. 81.

imena. Melik je tudi za druge pomembne enote – katastrske občine, skupne za več naselij, ki so nastale v osemdesetih letih 18. stoletja za potrebe obdavčenja, ugotovil, da se je na domžalskem območju njihovo število kmalu povečalo na štiriinštirideset. Ob teh katastrskih oziroma davčnih občinah so francoske oblasti v času Ilirskih provinc oblikovale še upravne oziroma politične občine, na ozemlju občine Domžale štiri: Mengeš, Krumperk, Lukovica in Moravče.

Avstrija je šele po revoluciji 1848. leta uvedla upravne oziroma politične občine s samoupravnimi pristojnostmi, ki so obsegale eno ali več katastrskih občin. Na območju občine Domžale je nastalo 31 manjših občin. Do velike upravne spremembe oziroma združevanja pa je prišlo leta 1933, ko se je po novem zakonu število občin zmanjšalo na dvanajst.

Melik je od konca 18. stoletja spremljal tudi razvoj okrajnih upravnih enot. Politično-upravni okraj Kamnik, kakršen je nastal sredi 19. stoletja, je obsegal obe tedanji veliki občini Kamnik in Domžale. Domžalska občina pa je obsegala skoraj celotni sodni okraj Brdo pri Lukovici na levem bregu Kamniške Bistrice, iz sodnega okraja Kamnik na njenem desnem bregu pa območji Domžal in Mengša. Meje okrajev so ostale skoraj nespremenjene do druge svetovne vojne.

Melik je prvi podrobno prikazal začetna obdobja upravne zgodovine domžalskega območja. Sodeloval pa je tudi v uredništvu Zbornika občine Domžale s pobudo za prikaz upravnega razvoja domžalske občine tudi po letu 1945. Poudarimo naj, da so s prispevki obogatili zbornik občine Domžale še univerzitetni profesorji Ferdo Gestrin, Metod Mikuž, Miroslav Stiplovšek in Ignacij Voje ter tako poudarili tudi velik pomen krajevnega zgodovinopisja.

Ob 750-letnici mesta Kamnik sta Kulturna skupnost in Muzej Kamnik leta 1979 organizirala simpozij, na katerem je Melik sodeloval z referatom o razvoju krajev, občin in okrajev na ozemlju tedanje kamniške občine. Ugotovil je, da je za kamniško območje značilna stalnost upravno statističnih krajev, kar je ilustriral s podatkom, da se je v 19. stoletju njihovo število zmanjšalo le za štiri, na 115 naselij. Na drugi strani pa so se bolj kot kje drugod spreminjala njihova imena. V času Ilirskih provinc je bilo na kamniškem območju pet občin, med njimi največja občina Kamnik. Po občinski zakonodaji iz leta 1849 je tudi na kamniškem območju, tako kot na domžalskem, nastalo veliko število manjših občin, in sicer 26, ki so se leta 1933 združile v sedem občin.

Melik je od konca 18. stoletja spremljal razvoj upravnih enot na kamniškem in domžalskem območju. Pomembna posebnost je zlasti dejstvo, da je bilo mesto Kamnik ves čas nesporno središče severnega dela kamniškega okraja, Domžale pa so šele z industrijskim razvojem postale center njegovega južnega dela. Melik je v razpravi s podatki spremljal središčno vlogo posameznih krajev v tedanji občini Domžale. Najprej so bila pomembna stara cerkvena središča Mengeš, Dob in Moravče; zaradi slannikarske industrije pa so že pred prvo svetovno vojno postale

največji kraj Zgornje Domžale. Melik je navedel tudi več medobčinskih ustanov, s katerimi so se Domžale širše uveljavile, veliko afirmacijo zanje »pa je pomenil trški naslov leta 1925«. ¹² Poudarimo naj, da je krepitev vloge Domžal osvetlil tudi prof. dr. Anton Melik v geografskem opisu slovenskih pokrajin. Ugotovil je, da so od srede 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja v tedanjem kamniškem okraju »najbolj stopile v ospredje Domžale, ki se poprej niso odlikovale«. Uveljavile so se kot pomembno industrijsko, obrtno in trgovsko središče: »Spričo tolikšnega razmaha so bile Domžale leta 1925 povzdignjene v trg kot enotno naselje«, upravna zakonodaja pa jih je leta 1952 »upravičeno ... uvrstila med mesta«. ¹³

Vasilij Melik mi je poklonil komplet očetovih knjig o geografskem razvoju slovenskih pokrajin kot spodbudo, da naj nadaljujem preučevanje upravnega razvoja domžalske občine. Obljubo sem nato izpolnil s samostojnima publikacijama ob šestdesetletnici razglasitve Domžal za trg leta 2005 in ob šestdesetletnici nastanka Mestne občine Domžale leta 2012. Ob razpravah o parlamentarnih volitvah in o upravnem razvoju domžalskega in kamniškega območja pa naj posebej poudarim, da je Melik enako temeljitost in poglobljenost kot pri raziskovanju osrednje problematike slovenske zgodovine od 18. stoletja do začetka 20. stoletja pokazal tudi na področju krajevnega zgodovinopisja.

Akademik red. prof. dr. Vasilij Melik je tudi po upokojitvi leta 1991 redno obiskoval Oddelek za zgodovino. Na razgovorih je z zanimanjem spremljal tudi moje raziskovanje slovenskega parlamentarizma in prizadevanj za avtonomijo Slovenije v prvi Jugoslaviji. Tako sva bila z Vasjo strokovno in prijateljsko povezana skoraj pet nepozabnih desetletij.

¹² Vasilij Melik, O upravnem razvoju na domžalskem območju. V: Zbornik občine Domžale, str. 81.

¹³ Anton Melik, Posavska Slovenija. Slovenija: Geografski opis II. Opis slovenskih pokrajin 3. Ljubljana: Slovenska matica; 1959, str. 140–142.